

WPROWADZENIE

Lata transformacji gospodarczej oraz wdrażanie reguł gospodarki rynkowej w Polsce i innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej stwarzały nowe uwarunkowania dla funkcjonowania i przemian przestrzenno-sektorowych struktur przemysłu. Następowywały one w wyniku: upadku przedsiębiorstw, które nie były w stanie sprostać konkurencji napływających towarów z krajów zachodnioeuropejskich, zakupu zakładów a następnie często ich likwidacji jako potencjalnych konkurentów dla firm zachodnich, przejęć przedsiębiorstw i uruchamiania w nich produkcji podzespołów dla firm przejmujących oraz lokalizacji nowych firm, wykorzystujących tanie i dobrze wykształcone zasoby pracy. Czynniki te wpłynęły na przemiany istniejących wcześniej i formowanie się nowych struktur przemysłowych funkcjonujących w przestrzeni społeczno-gospodarczej. Do tego głównego nurtu nawiązują prace ilustrujące na wybranych przykładach czynniki i mechanizmy zmian struktur przemysłowych w układach przestrzennych.

Ważnym czynnikiem przemian struktur przemysłowych jest lokalizacja nowych form działalności gospodarczej, które dokonują się dzięki odkryciu i wykorzystaniu istniejących niszy rynkowych. Przykładem tego jest rozwój polskiej produkcji jachtów, które osiągnęły wysokim poziom konkurencyjności na rynku międzynarodowym. Mają one duże uznanie, dzięki oferowaniu atrakcyjnego produktu z wykorzystywaniem nowoczesnych materiałów, technologii, innowacyjnych projektów, przy sprawnej organizacji pracy i powiązań produkcyjnych z podwykonawcami, a także odpowiedniej działalności marketingowej. Stwierdzono, że czynniki te wpływają na systematyczny wzrost pozycji polskiego przemysłu jachtowego na rynkach międzynarodowych, a także na rynku krajowym. Duże znaczenie dla unowocześnienia i rozwoju tej produkcji mają fakty, że jacht jest znaczącym wyznacznikiem poziomu zamożności oraz upowszechniająca się moda spędzanie wolnego czasu na wodzie (P. Czapliński).

Procesy przemian struktur przemysłowych w różnych kierunkach zaznaczają się w strukturach regionalnych. Wskazuje na to reaktywacja funkcji przemysłowych w obszarze nadmorskim. Aktywizacja miast portowych związana jest z rozwojem istniejącego wcześniej przemysłu (głównie stoczniowego i przetwórstwa ryb) pobudzającego rozwój sektora gospodarki morskiej oraz ich relacjami z lokalnym otoczeniem. W strukturze przestrzennej w zależności od potencjału ekonomicznego i spełnianych funkcji wyróżniono cztery grupy miast: ze zróżnicowaną strukturą przemysłu (Gdańsk i Szczecin), z jednym sektorem dominującym (Gdynia, Police, Elbląg), z przemysłem stoczniowym o mniejszym potencjale ekonomicznym, pracującym na potrzeby rybołówstwa (Świnoujście, Kołobrzeg, Władysławowo, Ustka, Łeba) oraz mniejsze miasta usługowe (T. Bocheński).

W procesie historycznym zmienia się potencjał gospodarczy, struktura branżowa i przestrzenna przemysłu układów metropolitalnych. Ilustracją tego jest analiza przemian strukturalno-przestrzennych przemysłu Szczecina w latach 1888–2018. Okres

początkowy charakteryzował się nasileniem koncentracji przestrzennej lokalizacji firm, po czym nastąpił okres postępującej dekoncentracji przestrzennej działalności przemysłowej. W układzie przestrzennym Szczecina wyróżniono tereny nadodrzańskie, które nadal stanowią atrakcyjny obszar dla lokalizacji przemysłu związanego z gospodarką morską oraz nowe tereny inwestycyjne w jego zachodniej części (A. Kiepas-Kokot, M. Kupiec, A. Łysko, E. Dusza-Zwolińska). W ogólnej tendencji, przejawiającej się w dążeniu do deindustrializacji, przemysł nadal odgrywa znaczącą rolę w strukturze bazy ekonomicznej większości małych i średnich miast województwa łódzkiego. Rozwój dużych i średnich miast związany jest z lokowaniem nowoczesnych usług bazujących na wiedzy, natomiast rozwój gospodarczy małych i średnich miast, nadal zależy od poziomu rozwoju przemysłu (J. May, K. Wiedermann, P. Śleszyński). Procesy relokacji przedsiębiorstw przemysłowych w strukturach przestrzennych obszarów metropolitalnych przebiegają w różnych kierunkach i z różnym nasileniem. Wskazuje na to analiza zmian i dynamika rozmieszczenia działalności produkcyjnej we Wrocławiu i w strefie podmiejskiej w latach 2008–2016. Stwierdzono, że relokacja przedsiębiorstw w tym okresie ma niewielki wpływ na zmiany rozmieszczenia działalności przemysłowej w strukturze przestrzennej Wrocławia (D. Sikorski).

Zróznicowany wpływ na rozwój działalności przedsiębiorstw krajów europejskich ma innowacyjność oferowanych produktów. Nawiązuje do tego analiza dotycząca określenia stopnia innowacyjności przemysłu nowych państw członkowskich UE w latach 2008–2017. Stwierdzono, że wśród krajów występują znaczne różnice pod względem potencjału innowacyjnego przemysłu (P. Brezdeń). Proces przemian struktur przemysłowych dokonuje się także w znacznym stopniu poprzez wdrażanie nowych technologii. Problematykę tą podejmuje praca dotycząca realizacji koncepcji „Przemysłu 4.0”. Na przykładzie siedmiu państw członkowskich UE w lata 2011–2018, przedstawiono wpływ nowych technologii na: przyspieszanie procesu transformacji firm, zmiany w strukturach zatrudnienia, metodach zarządzania oraz na obszary rynkowe towarów i usług (G. Węgrzyn). Duże znaczenie dla warunków rozwoju społeczno-gospodarczego miast ma ich potencjał marketingowy, który nie zawsze zostaje odpowiednio wykorzystany. W tym zakresie szczególne znaczenie ma: cena oferowanych produktów i usług, dostępność do edukacji na poziomie akademickim oraz nasycenie placówkami służby zdrowia i kultury. Zalety te nie zawsze są pozytywnie oceniane przez aktualnych i potencjalnych mieszkańców miast (M. Vikhoreva, A. Jakobson).

Wyrazem nasilających się procesów globalizacji jest powstawanie nowej infrastruktury sieciowej, umożliwiającej przemieszczanie produktów w przestrzeni światowej, europejskiej, krajowej i regionalnej. Obecnie proces ten bardzo silnie zaznacza się na obszarze euroazjatyckiej przestrzeni gospodarczej. Wyrazem tego jest budowa infrastruktury transportowej łączącej Chiny, kraje azjatyckie, obszar Federacji Rosyjskiej z krajami Unii Europejskiej. Ten nowy korytarz transportowy w znacznie większym stopniu umożliwi nasilenie powiązań gospodarczych, poprzez rozwijanie wymiany towarowej między analizowanymi krajami (A. Burnasov, M. Ilyushkina, Y. Kovalev, A. Stepanov).

W procesie upadku przedsiębiorstw w przestrzeni miejskiej pojawiają się obszary, które zmieniają swoje dawne funkcje przemysłowe. Ilustrują to przykłady z przestrzeni Krakowa, gdzie poprzemysłowe tereny położone w bezpośrednim sąsiedztwie śródmieścia, przejmują nowe funkcje przestrzeni publicznych (A. Brzosko-Sermak, D. Wantuch-Matla).

Tradycyjne sektory przemysłowe zmieniają swoje funkcje. Ilustracją tego jest zmieniająca się jakościowo produkcja hutnicza. Nadal stanowi ona podstawową bazę rozwoju gospodarczego, jako źródło dostaw określonych asortymentów produkcji dla pozostałych działów przemysłu i sektorów gospodarczych. W latach 1990–2020 w procesie przemian przemysłu hutniczego zmieniło się jego znaczenie i potencjał wytwórczy, pojawiały się nowe produkty oraz następowały zmiany jego struktury przestrzennej w krajach europejskich (P. Wilczyński).

Wobec znacznego ograniczenia możliwości dostępu do informacji statystycznych, ważną rolę odgrywa poszukiwanie metod pozwalających na szacunki wartości wybranych cech ekonomicznych, zwłaszcza dla lokalnych układów przestrzennych. Przykładem tego jest zaprezentowana metoda szacowania liczby i struktury pracujących na ich obszarze, w oparciu o koncepcję bazy ekonomicznej (P. Śleszyński, K. Wiedermann).

Zachęcamy Państwa do dyskusji i rozwijania tej szczególnie aktualnej problematyki badawczej, w celu coraz precyzyjniejszego poznania reguł przemian struktur przemysłowych, a także społeczno-gospodarczych i kulturowych, dokonujących się w różnej skali układów przestrzennych. Wdrażanie ich wyników do praktyki gospodarczej może w znacznym stopniu przyczynić się do podnoszenia efektów gospodarowania w przestrzeni krajowej, regionalnej i lokalnej na tle zmieniających się uwarunkowań międzynarodowych i światowych.

Zbigniew Zioto, Tomasz Rachwał